

ספרים

היוצאים לאור

עלידי

חברת מקיצי נרדמים

תשע"ט

שנת קנ"ז לייסוד החברה ושנת פ"ו להעברתה לא"י

ראשי החברה

הוועד הפועל בישראל

חגי בן-שמאי
יושב ראש

משה אידל
שולמית אליצור
אברהם גרוסמן
יעקב זוסמן
אהרן ממן
שמחה עמנואל
מרדכי עקיבא פרידמן
קטרינה ריגו

יהודה צבי שטמפפר
מזכיר כבוד

חברי כבוד

חיים סולוביצ'יק, ניו-יורק	שמואל אשכנזי, ירושלים
שמואל סירא, פריז	מלאכי בית אריה, ירושלים
יוסף ינון (פנטון), פריז	אהרן דותן, תל-אביב
א' דב פרידברג, טורונטו	נחמן דנציג, ניו-יורק
שלמה קלמן רייף, קיימברידג'	חזה טורניאנסקי, ירושלים
בנימין ריצ'לר, ירושלים	מנחם כהנא, ירושלים
ראובן שמחה שטיינר, ניו-יורק	שניאור זלמן ליימן, ניו-יורק
מנחם חיים שמלצר, ניו-יורק	

מחזור היוצרות של ר' שלמה סולימן אלסנג'ארי לפרשות השבוע

ההדיר והוסיף מבואות וביאור

עדן הכהן

הוצאת מקיצי נרדמים

ירושלים תשע"ט

מחקר זה והוצאתו לאור נתמכו על ידי
הקרן הלאומית למדע
מענקים מס' 886/05, 174/07, 24/18
ספר זה יוצא לאור בתמיכת קרן הרב דוד משה ועמליה רוזן

הפצה: הוצאת מאגנס, 02-6586659
sales.israel@magnespress.co.il

ISBN 978-965-462-021-5

©

כל הזכויות שמורות לחברת מקיצי נרדמים
סדר: אירית נחום iritnahum1@gmail.com
נדפס בישראל, תשע"ט
דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

לעילוי נשמת אמי מורתי
זהבה (חיה גולדה) הכהן
מצאה חן ושכל טוב בעיני אלוהים ואדם
תנצב"ה

תוכן העניינים

טו	פתח דבר
יה	בשולי הספר, מאת שולמית אליצור
כ	סימני ההדורה

מבוא

	פרק ראשון: תולדות מחקר פיוטיו של שלמה סולימן, ותיאור המהדורה הנוכחית של יוצרותיו
1	א. תולדות מחקר פייטנותו של שלמה סולימן
11	ב. יעדי המהדורה הנוכחית ודרך הכנתה
13	פרק שני: היקף מחזור היוצרות של שלמה סולימן ומקורותיו
13	א. היקף מחזור היוצרות של שלמה סולימן שהגיע לידינו
14	ב. מיפוי כתבי היד שבהם שרדו מערכות היוצר של שלמה סולימן
15	1. כתבי יד המחזיקים מערכות יוצר שלמות של שלמה סולימן
16	2. כתבי יד המחזיקים מערכות יוצר שלמות של שלמה סולימן בצד קטעי יוצר מקבילים של פייטנים אחרים
17	3. כתבי יד המחזיקים מערכות יוצר חלקיות של שלמה סולימן, המושלמות בקטעי יוצר של פייטנים אחרים
19	4. כתבי יד המביאים קטעי יוצר מקבילים של כמה פייטנים, ובכללם קטעי יוצר של שלמה סולימן
20	5. כתבי יד המחזיקים גופי יוצר של שלמה סולימן
21	6. השלמת גופי יוצר של שלמה סולימן שהועתקו באופן חלקי
21	7. כתבי יד המחזיקים גופי יוצר של שלמה סולימן בצד קטעי יוצר של פייטנים אחרים

23	פרק שלישי: ייחוס פיוטי היוצר לשלמה סולימן וקביעת ייעודם
24	א. אמות המידה לייחוס פיוטי היוצר של שלמה סולימן ולקביעת ייעודם
25	ב. סקירת ייחוסן של מערכות היוצר למרכיביהן
	1. לפרשת בראשית 25 2. לפרשת נוח 25 3. לפרשת לך לך 25
	4. לפרשת וירא 26 5. לפרשת חיי שרה 26 6. לפרשת תולדות 27
	7. לפרשת ויצא 27 8. לפרשת וישלח 28 9. לפרשת וישב 28

10. לפרשת מקץ 28 11. לפרשת ויגש 29 12. לפרשת ויחי 30
13. לפרשת שמות 31 14. לפרשת וארא 31 15. לפרשת בוא 32
16. לפרשת בשלח 33 17. לפרשת יתרו 34 18. לפרשת משפטים 35
19. לפרשת תרומה 36 20. לפרשת תצווה 37 21. לפרשת כי תישא 38
22. לפרשת ויקהל 39 23. לפרשת פקודי 41 24. לפרשת ויקרא 42
25. לפרשת צו 43 26. לפרשת שמיני 46 27. לפרשת תזריע 48
28. לפרשת מצורע 49 29. לפרשת אחרי מות 49 30. לפרשת קדושים 50
31. לפרשת אמור 50 32. לפרשת בהר 51 33. לפרשת בחוקותיי 58
34. לפרשת במדבר 61 35. לפרשת נשוא 61 36. לפרשת בהעלותך 62
37. לפרשת שלח לך 62 38. לפרשת קורח 63 39. לפרשת חוקת 63
40. לפרשת בלק 64 41. לפרשת פינחס 64 42. לפרשת מטות 65
43. לפרשת מסעי 65 44. לפרשת דברים 66 45. לפרשת ואתחנן 67
46. לפרשת עקב 67 47. לפרשת ראה 67 48. לפרשת שופטים 68
49. לפרשת כי תצא 69 50. לפרשת כי תבוא 70 51. לפרשת ניצבים וילך 70
52. לפרשת האזינו 71 53. לפרשת וזאת הברכה 71

73 פרק רביעי: מערכת היוצר של שלמה סולימן – הרכבה ותבניותיה

- 73 א. האם יצר שלמה סולימן גם פיוטי מצדר?
- 75 ב. גופי היוצר
- 76 1. המחרוזות הרגילות
 - א. קישוטי תבנית במחרוזות הרגילות 76 ב. הסימנות המקראיות במחרוזות הרגילות 77
- 79 2. מחרוזות הקדוש
 - א. מחרוזות הקדוש הרפריניות 80 ב. החתימה במחרוזות הקדוש 83
 - ג. סימנות מקראיות במחרוזות הקדוש 83 ד. מחרוזות הקדוש האחרונה בגוף היוצר 84
- 84 ג. האופן
 1. חריגות בדגם האופן המרובע 85
 - א. חריגות בהיקף המחרוזות 85 ב. חריגות מן הסדר האקרוסטיכוני 87
 - ג. שילוב רפריניים בדגם האופן המרובע 88
 2. מחרוזות הביניים בדגם האופן המשולש 88
 3. חריגה מדגם האופן המשולש 88
- 89 ד. המאורה והאהבה
- 91 ה. הזולת
 1. הזולתות בני שמונת הטורים 92
 2. הזולתות בני שבעת הטורים 92
 3. הזולתות המרובעים 96
 4. הזולת המקלהתי 98
- א. המסדס 98 ב. דגם המסדס וקישוטי התבנית 99 ג. זולתות הכוללים

רפרין 99 ד. זולתות מקהלתיים בתבניות אחרות 100

- 100 1. פיוטי המי כמוכה
- 102 2. פיוטי היי מלכנו והוועד־מתי
- 103 1. פיוטי היי מלכנו בתבנית המרובעת הרחבה
- 104 2. פיוטי היי מלכנו והוועד־מתי – גורמי השינוי והתבנית הסופית
- 105 3. פיוטי יי מלכנו בתבנית המרובעת המצומצמת
- 106 4. פיוטי יי מלכנו בתבנית ביניים מרובעת
- 107 5. פיוטי יי מלכנו בתבנית מחומשת
- 107 6. הופעת התיבה 'מתי' בפיוטי יי מלכנו בתבנית המרובעת הרחבה
- 108 7. פיוטי יי מלכנו וועד־מתי בתבנית ביניים

110 פרק חמישי: קישוטי תבנית במערכות היוצר של שלמה סולימן

- 110 א. האקרוסטיכון והחתימה
- 110 1. האקרוסטיכון
- 111 2. החתימה
- 114 ב. השרשור
- 114 ג. קישוטי תבנית המיוסדים על פסוקי המקרא
- 115 1. פתיחות מקראיות
- 115 2. סיומות מקראיות
- א. דרכי ארגון הסיומות המקראיות בזולתות של שלמה סולימן 116
- ב. דרכי שילובן של הסיומות המקראיות במחרוזות היוצר 117 ג. סיומות מקראיות בפיוטי המאורה והאהבה 121
- 121 ד. מילות הקבע

123 פרק שישי: דרכי שירה ביוצרותיו של שלמה סולימן

- 123 א. הכינויים
- 126 ב. הלשון הציורית
- 129 ג. משחקי צליל
- 131 ד. המחזות מעמדות דרמטיים
- 133 ה. החריזה
- 134 1. זהות ההברה האחרונה של חזרו ביוצרותיו של שלמה סולימן
- 136 2. שיתוף שני עיצורים שורשיים בחזרו ביוצרותיו של שלמה סולימן
- 139 3. חילופי עיצורים ותנועות בחריזה ביוצרותיו של שלמה סולימן
- 141 4. חריזה במילה זהה כאמצעי להבלטת יסוד תמטי במערכת היוצר
- 141 1. המקצב
- 142 1. יחידת המקצב הבסיסי ברמת המחרוזות
- 142 2. חירויות המקצב ההטעמתי

- 144 3. חריגה במקצב בטורים האחרונים של הפיוטים
- 145 4. מעמד מילות הקבע והעניות
- 146 5. תופעות מקצב נוספות במחזור יוצרותיו של סולימן
- 147 6. משקל התיבות

פרק שביעי: ענייני לשון וסגנון במערכות היוצר של שלמה סולימן

- 148 א. אוצר המילים, צורות ותחביר
- 148 1. לשון המקרא וביאורה
- 150 2. לשון חכמים
- 151 3. לשונות זרים
- 154 4. לשון פייטנים
- א. אוצר המילים הפייטני 154 ב. תורת הצורות הפייטנית 157
- ג. תחביר פייטני 162 ד. לשונות ארץ ישראלים במערכות היוצר של שלמה סולימן 163
- 166 ב. סגנונו של שלמה סולימן
- 170 1. גופי היוצר
- 172 2. האופנים
- 173 3. המאורה והאהבה
- 175 4. הזולת
- 176 5. המי כמוכה
- 176 6. פיוטי היי מלכנו והוועד־מתי

פרק שמיני: תכנים ביוצרותיו של שלמה סולימן: מעגלי השפעה

- 179 מדרשיים ופייטניים
- 179 א. תכנים מרכזיים ביוצרות
- 179 1. מערכת היוצר ליתרו
- 182 2. מערכת היוצר לכי תצא
- 182 ב. קשרי פרשה והפטרה
- 185 ג. המקורות המדרשיים לתוכני יוצרותיו של שלמה סולימן
- 185 1. פיוטים המיוסדים על מקור מדרשי אחד רצוף
- 186 2. פיוטים המיוסדים על לקט מקורות מדרשיים – הזיקה לפרקי דרבי אליעזר
- א. דור המבול נמנעו מלהביא צאצאים לעולם 186 ב. שומר השבת יינצל מדינה של גיהנום 187 ג. שערותיו של יהושע הכהן הגדול נחרכו כשנידון בשרפה 188
- 189 3. דרשות ביוצרותיו של שלמה סולימן הנראות מיוסדות על התלמוד הבבלי
- 190 4. דרשות 'מקורות' ביוצרותיו של שלמה סולימן
- א. דרשות המיוסדות על משחקי לשון נופל לשון 191 ב. דרשות מניינים 192 ג. דרשות נוספות בפייטנותו של סולימן שלא מצאתי להן מקור קדום 194

- 194 ד. 'דרשות' שנועדו להתאים את מרכיבי מערכת היוצר לנושא המלכד שלה
ה. מסורות מדרשיות השכיחות בפיוטי ארץ ישראל ביוצרותיו של שלמה
סולימן
- 196 ו. תכנים השכיחים בספרות ההיכלות במערכות היוצר של שלמה סולימן
- 196 ז. שלמה סולימן וקשריו התוכניים עם המסורת הפייטנית
- 199 1. השפעותיו של ינאי על יוצרותיו של שלמה סולימן
- 199 2. מסורות מדרשיות המופיעות בפייטנות הקלירית וביוצרותיו של סולימן
- 201 3. חיקוי הזולת 'אח בנעליכם מכתם' לר' פינחס הכהן
- 202 4. השפעותיו של שלמה סולימן על פייטנים מאוחרים ממנו
- 205 א. מחזור יוצרותיו של אלעזר בירבי קילר 205 ב. מחזור היוצרות של
ר' שמואל השלישי בירבי הושענא 206 ג. זיקת יוצרותיו של סולימן
לכותבי יוצרות נוספים 209

פרק תשיעי: מנהגי קריאה בתורה ובנביא ומנהג הלכה העולים ממחזור היוצרות של שלמה סולימן

- 213 א. מנהג הקריאה במחזור יוצרותיו של שלמה סולימן
- 213 ב. זכרם של ראשי סדרים ארץ ישראלים בגופי היוצר שנועדו למנהג
הקריאה החד־שנתי
- 214 ג. הקריאה בקהילתו של הפייטן בפרשת שקלים
- 214 ד. מנהג קריאת ההפטרה בקהילתו של שלמה סולימן בשבתות הפורענות
והנחמה
- 215 ה. זכרן של הפטרות ארץ ישראליות במחזור היוצרות של שלמה סולימן
- 216 ו. מנהג ארץ ישראל בעניין ימי הטוהר

פרק עשירי: מורשת היוצר הקלסי ומוקדם ומאוחר ביוצרותיו של שלמה סולימן

- 220 א. הרכב מערכת היוצר
- 221 ב. תבניות מערכת היוצר
- 222 1. גוף היוצר
- 222 2. האופן
- 223 3. המאורה והאהבה
- 224 4. הזולת
- 225 5. פיוט המי כמוכה
- 228 6. פיוטי היי מלכנו והוועד־מתי
- 228 ג. מוקדם ומאוחר בדרכי עיצובם של מרכיבי מערכות היוצר של שלמה
סולימן
- 231

235	פרק אחד עשר: זמנו ומקומו של הפייטן שלמה סולימן
235	א. זמנו של שלמה סולימן
	ב. מחזור יוצרותיו של שלמה סולימן ויחסו למחזור היוצרות של רב סעדיה גאון
240	
242	ג. מקום פעילותו של שלמה סולימן

יוצרות ר' שלמה סולימן

245	יוצרות לספר בראשית
247	א. יוצר לפרשת בראשית
258	ב. יוצר לפרשת נוח
270	ג. יוצר לפרשת לך לך
282	ד. יוצר לפרשת וירא
291	ה. יוצר לפרשת חיי שרה
300	ו. יוצר לפרשת תולדות
309	ז. יוצר לפרשת ויצא
319	ח. יוצר לפרשת וישלח
322	ט. יוצר לפרשת וישב
331	י. יוצר לפרשת מקץ
340	יא. יוצר לפרשת ויגש
351	יב. יוצר לפרשת ויחי
361	יוצרות לספר שמות
363	יג. יוצר לפרשת שמות
373	יד. יוצר לפרשת וארא
381	טו. יוצר לפרשת בוא
388	טז. יוצר לפרשת בשלח
403	יז. יוצר לפרשת יתרו
414	יח. יוצר לפרשת משפטים
424	יט. יוצר לפרשת תרומה
435	כ. יוצר לפרשת תצווה
443	כא. יוצר לפרשת כי תישא
452	כב. יוצר לפרשת ויקהל
461	כג. יוצר לפרשת פקודי

471	יוצרות לספר ויקרא
473	כד. יוצר לפרשת ויקרא
483	כה. יוצר לפרשת צו
493	כו. יוצר לפרשת שמייני
504	כז. יוצר לפרשת תזריע
515	כח. יוצר לפרשת מצורע
521	כט. יוצר לפרשת אחרי מות
533	ל. יוצר לפרשת קדושים
541	לא. יוצר לפרשת אמור
547	לב. יוצר לפרשת בהר
560	לג. יוצר לפרשת בחוקותיי
571	יוצרות לספר במדבר
573	לד. יוצר לפרשת במדבר
581	לה. יוצר לפרשת נשוא
593	לו. יוצר לפרשת בהעלותך
601	לז. יוצר לפרשת שלח לך
611	לח. יוצר לפרשת קורח
620	לט. יוצר לפרשת חוקת
632	מ. יוצר לפרשת בלק
641	מא. יוצר לפרשת פינחס
651	מב. יוצר לפרשת מטות
654	מג. יוצר לפרשת מסעי
663	יוצרות לספר דברים
665	מד. יוצר לפרשת דברים
673	מה. יוצר לפרשת ואתחנן
680	מו. יוצר לפרשת עקב
686	מז. יוצר לפרשת ראה
694	מח. יוצר לפרשת שופטים
701	מט. יוצר לפרשת כי תצא
708	נ. יוצר לפרשת כי תבוא
710	נא. יוצר לפרשת ניצבים־וילך
716	נב. יוצר לפרשת האזינו
724	נג. יוצר לפרשת וזאת הברכה

רשימות ומפתחות

781	קיצורים ביבליוגרפיים
781	מהדורות מספרות חז"ל, התרגומים והגאונים
782	מחקרים
790	מהדורות הפיוטים והשירים
794	מפתח כתבי היד
804	לוח הכינויים
809	מפתח הכינויים
822	מפתח כללי
830	מפתח הפיוטים

פתח דבר

מפני מה חיבבו קהילות ישראל כדי כך את הפיוט? מפני מה היו מוכנים לשבת בבתי הכנסיות, מדי שבת ומדי חג, שעות על גבי שעות, בשביל לשמוע מערכות שיר לא פשוטות בתוכנן, ולא קלות בלשונן? למה תבעו ממשורריהם להחליף אותן בשונות מהן לעתים קרובות ככל שניתן? התשובה המתבקשת היא זאת: מפני שבני תרבות היו. מפני שאוהבי יופי היו. ומפני שביקשו לרוות את צמאונם ליופי על פי דרכם ועל פי רוחם ועל פי טעמם.

תובנה תרבותית עמוקה זו, שיש בה קו של צוואה רוחנית, נשמעה מפני מורנו הגדול, פרופ' עזרא פליישר ז"ל, בהרצאתו 'שירה עברית קדומה בגניזת קהיר: ממדי רוחב וגובה', במסגרת הקונגרס העולמי הארבעה עשר למדעי היהדות (ירושלים, תמוז תשס"ה), הקונגרס האחרון שבו נשא מורנו דברים.

והנה, טעמן התרבותי ותפיסת היופי של קהילות ישראל בימי הביניים מגוונים היו. מהן שהלכו שבי אחר ברק רעיונותיו ותחבולותיו הרטוריות של הפייטן הארץ ישראלי הקדום ינאי; לבבותיהן של אחרות נמשכו אחר הלמדנות והחידתיות שבפיוטיו של גדול פייטני ארץ ישראל, אלעזר בירבי קליר. אבל ברבות השנים העדיפו רבות מהן, בסופו של דבר, את שירתם הנלבבת והצנועה של פייטני התקופה המזרחית המאוחרת של שירת הקודש העברית. אות וסימן וזכר לדבר היא הישרדותו המופלאה של מחזור היוצרות לפרשות השבוע של הפייטן שלמה סולימן אלסנג'ארי, איש המאה התשיעית והעשירית, הנדפס בזה. מחזור יוצרות זה כולל מערכות יוצר, שהם קטעי שירה שנועדו לעטר את ברכות קריאת שמע של שחרית מדי שבת בשבתו. אכן, אין בשירה זו פסגות יצירה עוצרות נשימה, ובדרך כלל גם לא נאתר בה מעמקי תובנה, פרי הגות דתית נוקבת. אבל יש בה גם יש ביטוי נאמן, שופע ומלא חיות עממית, לרחשי ליבם של המתפללים, לאהבתם את פרשות השבוע הנקראות מדי שבת, למכאובם על הגלות המתמשכת ועל שעבוד האומות, לחדוותם ולמצהלותיהם בשבתות ובימי מועד ובמיוחד לכיסופיהם לקרבת אלוהים.

מחזור יוצרותיו של שלמה סולימן הוא מחזור היוצרות השלם הקדום ביותר שהגיע לידינו. הוא כולל למעלה מחמישים מערכות יוצר למחזור הקריאה השנתי של פרשות השבוע, ובמסגרת המהדורה הנוכחית שוחזרו רובן במלאות כמעט גמורה. להיקף השתמרותו של מחזור היוצרות הזה לא מגיעה שום יצירה פייטנית בתחום היוצר מן הדורות שקדמו לשלמה סולימן. פלא השתמרותו של מחזור היוצרות הוא כאמור פרי חיבתן הגדולה של קהילות

ישראל בתקופת הגניזה היוצרותיו של שלמה סולימן, שהביאה לשכיחותם הרבה בכתבי היד שנשתמרו בגניזה הקהירית. גדול הוא הנס ההולך ומתרחקם לנגד עינינו: מחזור שירים של יוצר עברי שפעל בסמוך לתום האלף הראשון לספירה, הולך וקורם מחדש עור וגידים מתוך קרעי הדפים שהשתמרו בגניזה הקהירית, ורואה אור במהדורה מדעית. כך זוכה אומתנו לחסד מופלא: לראות עין בעין את שירי משורריה בני אלף שנים ויותר, ולהבין את שפתם ואת מקורותיהם ואת דרכי כתיבתם ואת נסיבותיה!

מפעל ההדרת מחזור יוצרותיו של שלמה סולימן התמשך למעלה מעשור שנים. ראשיתו במחקר היוצרות שנתמך בנדיבות על ידי מענק של הקרן הלאומית למדע (מענקים מס' 886/05; 174/07) ונוהל בהנחייתה של פרופ' שולמית אליצור, ואחריתו בתמיכת הקרן הלאומית למדע בהוצאתו לאור של כרך היוצרות (24/18). שולמית אליצור ליוותה את המלאכה בכל שלביה – מהכנת תשתית המהדורה ועד להפקת המסקנות המחקריות הנלמדות ממנה במסגרת המבוא למהדורה. עם גמר המלאכה מלא לבי הוקרה לה על תמיכתה במפעל. חוקר אינו יכול לצפות להנחיה מחקרית מעולה מזו שזכיתי לה בעבודתי. לימיני ניצבה הסמכות המחקרית המובהקת בתחום שירת ימי הביניים, כשהיא מעודדת, מדריכה, מבארת ספקות ומתקנת, אך גם מניחה לי מרחב הכרעה עצמאי הנובע מחשיבתי שלי ומדרכי עבודתי. חוקרי שירת ימי הביניים נוספים סייעו בידי ברוחם הטובה: ד"ר טובה בארי האירה עיניי בהערות חשובות, ד"ר מיכאל רנד קרא את הפרק העוסק בלשונו של שלמה סולימן והעמידני על כמה דיוקים נחוצים וד"ר אבי שמידמן סייע בידי באיתור כמה מקורות ביבליוגרפיים. מהדורת היוצרות רואה אור בזה תודות לאפשרות להשתמש במאגר המידע של המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר, בעזרתה הנדיבה, היעילה ומאירת הפנים של ד"ר שרה כהן העמלה במפעל על קטלוג כתבי הגניזה. הסתייעתי רבות גם במלומדים מתחומים משיקים: פרופ' מ"ע פרידמן קרא את הפרק העוסק בזמנו ובמקומו של שלמה סולימן והוסיף לו הערות חשובות, ופרופ' שמחה עמנואל קרא את הפרק שדן במנהגים העולים ממחזור היוצרות וסייע לי לדייק בהבחנותי. ידידי ד"ר עוזיאל פוקס ופרופ' אברהם (רמי) ריינר תמיד נענו לבקשותיי לעצת חכמים.

שניים ממכונני מחקר שירתנו העתיקה שאינם עוד עמנו תרמו רבות למפעל המחקרי. במשך כמה חודשים עיינתי בארכיונו של חוקר הגניזה ד"ר מנחם זולאי ז"ל (נפטר בתשט"ו) שבמכון שוקן (באדיבותו של מנהל המכון פרופ' שמואל גליק). בשנות מלחמת העולם השנייה טרח זולאי על איסוף פיוטיו של שלמה סולימן והעתיק הרבה ממערכות יוצרותיו. העתקותיו ורשימותיו המלוות בהערות קצרות ומלומדות העמידוני על הבחנות חשובות בבירור נוסחאותיהם של כמה מפיוטי היוצרות. מורנו פרופסור עזרא פליישר ז"ל (נפטר בתשס"ו) ליווה את צעדיו הראשונים של המחקר והעניק לו את השראתו ואת ברכתו הטובה. ברכת הודאה לעובדי המכון לתצלומי כתבי יד עבריים בירושלים, שבין כתליו הועתקו היוצרות בשנות התנהלותה הראשונות של מלאכתי, על עזרתם האדיבה והמתמדת. בהמשך הדרך הסתייעתי רבות באתרים המקוונים של מפעל פרידברג לצילום כתבי הגניזה ושל

ספריית הבודליאנה שבאוקספורד. תודתי אמורה גם לכל הספריות שבאוצרותיהן השתמשתי על הרשות לפרסם את הפיוטים המוהדרים בזה.

תודתי להנהלת הוצאת 'מקיצי נרדמים' שקיבלה על עצמה להוציא לאור את מהדורת היוצרות. ד"ר שרה כהן התקינה בשום שכל את מהדורת היוצרות לדפוס והגיהה את המבוא למהדורה ואת ביאורי הפיוטים. הסדרית גב' אירית נחום עמלה במסירות על המלאכה הסבוכה של סידור כרך היוצרות ועימודו. פני הספר הנאים הם פרי אורך רוחה וכישרון עשייתה.

בבית הוריי היקרים, זהבה (ז"ל) ומשה הכהן, רכשתי את אהבת הדעת ואת חיבתן של המילה הכתובה ושל רחבות הדעת והאופקים. אימי היקרה לי עקבה באהבתה אחרי מהלך עבודתי בדריכות ובצפייה, וכמעט מדי יום ביקשה לדעת היאך מתקדמת מלאכתי. שלכם ושלי – שלה.

רעייתי האהובה נעמי, חברת חיי, ההולכת עמי באשר אלך, תמכה בי לכל אורך הדרך. אהבתה ומסירותה היו היסוד האנושי החשוב מכול לעשייה המחקרית המתמשכת. יברכה האל ואת ילדינו ומשפחותיהם: מעיין־רבקה ושיי־ונתן ובנותיהם, שמואל־חיים־רועי ועמיטל וילדיהם, הלל־אורי ושחר־חנה, מיכה־ירוחם ושושנה־נאוה, ואמית־שלמה. אחרון, אך כמובן הראשון בחשיבותו לסדר הברכות וההודאות – לחונן לאדם דעת, שהלוואי וייתן שלום לעמו, ויאפשר לנו להגות בתורתו מתוך מנוחת הנפש וביטחון החיים, ויוסיף לנו דעת ובינה כדי להמשיך במלאכה שבה החילוננו.

אפרת, סיוון תשע"ט

עדן הכהן